

Liv Susanne Bugge

MED PLIKT TIL Å TIE
Yrkesetikk og taushetsplikt i
førskolelærerrollen

Høgskolen i Hedmark
Rapport nr. 10 - 2000

Online-versjon

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I rapportserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres FoU-arbeid og utredninger. Dette omfatter kvalifiseringsarbeid, stoff av lokal og nasjonal interesse, oppdragsvirksomhet, foreløpig publisering før publisering i et vitenskapelig tidsskrift etc.

Rapporten kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark.
(<http://www.hihm.no/Publikasjon/default.htm>)

Rapport nr. 10 - 2000

© Forfatteren/Høgskolen i Hedmark

ISBN: 82-7671-127-8

ISSN: 1501-8563

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Med plikt til å tie. Yrkesetikk og taushetsplikt i førskolelærerrollen			
Forfatter: Liv Susanne Bugge			
Nummer: 10	Utgivelsesår: 2000	Sider: 47	ISBN: 82-7671-127-8 ISSN: 1501-8563
Oppdragsgiver:			
Emneord: Taushetsplikt, førskolelærer, yrkesetikk, førskolelærerutdanning, juss			
Sammendrag: Denne rapporten utgjør en del av forskningsprosjektet «Yrkesetiske aspekter ved førskolelærerrollen.» Målet med prosjektet er å studere førskolelæreres kunnskap og forståelse i forhold til lovpålagt taushetsplikt. Hensikten med rapporten er å presentere en del bakgrunnsstoff om dette prosjektet. Først klargjøres personvernbegrepet. Deretter knyttes det noen kommentarer til aktuelt lovverk med hensyn til taushetsplikt. Videre gis et overblikk over forskning som gjelder taushetsplikt, med hovedvekt på norsk litteratur. Empirisk forskning om forhold knyttet til taushetsplikt finnes stort sett bare innenfor helse- og sosialsektoren. Det aktuelle prosjektet tar opp forhold i barnehager. Forholdet mellom etikk og juss diskuteres kort. Det blir redegjort for problemstillinger knyttet til det pågående forskningsprosjektet. Metodiske spørsmål blir diskutert. Til slutt lanseres noen hypoteser i forhold til mulige empiriske funn.			

Høgskolen i Hedmark

Title: The duty to remain silent. Professional ethics and professional confidentiality in pre-school teacher education

Author: Liv Susanne Bugge

Number: 10

Year: 2000

Pages: 47

ISBN: 82-7671-127-8

ISSN: 1501-8563

Financed by:

Keywords: Professional confidentiality, pre-school teacher, early years teacher, ethics, pre-school teacher education, law

Summary: This article is a part of the research project "Aspects of professional ethics in the professional role of the pre-school teacher". The main focus in this project is on the way the laws concerning professional confidentiality are understood and practised among pre-school teachers in Norway. In the article I first discuss the protection of privacy. Then I introduce the relevant legislation in Norwegian law dealing with professional confidentiality: Forvaltningsloven (Administration Law). The next step will be to give a survey of the research field concerning professional confidentiality, mostly Norwegian publications. There are hardly any empirical studies concerning professional confidentiality in the field of education. The project in question is mainly related to kindergartens. The relationship between ethics and law is briefly discussed. Ongoing research questions are represented. Some methodological considerations are put forward. Finally I discuss some hypotheses regarding possible findings.

Innholdsfortegnelse

Forord	9
1. Innledning	11
2. Personvern og taushetsplikt	12
3. Taushetsplikt i lovverket	16
4. Forskning om taushetsplikt.....	19
4.1 Juridiske studier.....	19
4.2 Studier innen helse- og sosialfag.....	21
4.2.1 Empiriske studier	21
4.2.2 Ikke-empiriske studier	23
4.3 Studier innen utdanning	24
5. Kodeks eller plattform?.....	26
6. Juss og etikk.....	28
7. Hovedproblemstillinger	29
8. Metode.....	31
8.1 Utvalg	32
8.2 Hva jeg sier, - og hva jeg gjør. Forholdet mellom påstått og praktisk handling	34
8.3 Bruk av case for å teste kunnskap	37
9. Reaksjoner fra førskolelærere i forbindelse med datainnsamlingen	38
10. Hypoteser	39
Referanser.....	41

Forord

Denne rapporten er en omarbeidet og utvidet versjon av et paper presentert på den 20. Nordiske Sosiologkongress i Bergen 17.-20. juni 1999.

Takk til Anne Oline Haugen for konstruktive kommentarer i forhold til enkelte juridiske spørsmål.

Hamar, august 2000

Liv Susanne Bugge

1. Innledning

I denne rapporten skal jeg først avklare forholdet mellom personvern og taushetsplikt. I Norge var vi, sett i internasjonal sammenheng, relativt tidlig ute med å få en offentlig debatt om personvern. Spesielt innenfor det juridiske miljø har det vært forholdsvis stor aktivitet på dette feltet. I det følgende vil jeg redegjøre for bakgrunnen for denne debatten.

Prosjektet kan sees som en del av den forskningen som er rettet mot velferdsstatens yrker. Relasjonen mellom tjenesteyter og -mottaker er bygget på tillit. Dersom brukeren skal kunne ha tillit til profesjonsutøveren er det av stor betydning at blant annet forhold knyttet til personvern blir behandlet forskriftsmessig. I denne sammenhengen er det naturlig å anlegge et brukerperspektiv, og dessuten trekke inn begrepene makt og avmakt. Maktaspektet vil imidlertid bare bli kommentert kort i denne rapporten.

Videre vil jeg gjennomgå det aktuelle lovverket som gjelder taushetsplikt. Årsaker til at vi har en lovgivning på dette feltet blir diskutert.

Deretter gir jeg et overblikk over aktuell forskning som gjelder taushetsplikt, med hovedvekt på norsk litteratur. Konklusjonen er at det finnes lite empirisk forskning på området, ikke minst gjelder dette innenfor utdanningssektoren.

Forhold knyttet til personvern har i stor grad vært juristenes område. Det er skrevet en god del juridisk litteratur som gjennomgår og tolker lovverket på feltet. Derimot er det, som nevnt, gjort svært få empiriske studier. I hvilken grad regler knyttet til personvern generelt, og taushetsplikt spesielt, faktisk blir overholdt vet vi følgelig lite om. Noe er gjort, først og fremst innenfor medisinske fag. Imidlertid er problemstillingene ytterst relevante også på en rekke andre områder, blant annet i utdanningssektoren. I prosjektet jeg arbeider med studerer jeg forhold innenfor barnehagesektoren.

Forholdet mellom etikk og juss diskuteres kort. Synspunkter knyttet til opprettelse av yrkesetiske kodekser blir også berørt.

Jeg vil videre redegjøre for problemstillinger knyttet til et pågående forskningsprosjekt. Prosjektets tittel er «Yrkesetiske aspekter ved førskolelærerrollen». Fokus er rettet mot forhold knyttet til taushetsplikt. Jeg skisserer hovedproblemstillingene i prosjektet og begrunner hvorfor jeg mener dette er interessante spørsmål å studere.

Videre drøftes noen metodiske spørsmål i forhold til det konkrete arbeidet jeg holder på med. Avslutningsvis vil jeg lansere noen hypoteser i forhold til hva jeg venter å finne.

Et av målene med prosjektet er å fremskaffe ny kunnskap. Et annet er å bidra til en bevisstgjøring når det gjelder personvernmessige forhold i barnehagesektoren.

2. Personvern og taushetsplikt

I Norge ble personvernbegrepet utviklet på 1970-tallet. Tidligere hadde man naturligvis også vært opptatt av denne typen problemstillinger, men uten at begrepet «personvern» ble brukt. Hvorfor ble så dette begrepet tatt i bruk på begynnelsen av 1970-tallet? Dette hadde sammenheng med at man i Norge på denne tida utviklet personregisterloven (Oma 1998). Den teknologiske utvikling tvang fram ny lovgivning for å verne den enkelte borger. Også i andre land var det på denne tiden økt oppmerksomhet mot muligheten for misbruk av fortrolige opplysninger, se for eksempel Basse og Jørgensen (1988).

En viktig årsak til debatten om personvern var bekymringer i forhold til hvordan man kunne verne den enkelte i forhold til den økte utbredelsen av edb. De teknologiske nyvinningene skapte ikke bare begeistring, men også frykt i allmennheten. Hvem husker ikke George Orwells roman *1984*? Den

var på den tiden den kom ut «... navnet på en skrekkvisjon av et gjennomkontrollert samfunn, og ikke et årstall fra den nære fortid.» (Bing 1991, s. 16). I dag er 1984 et årstall fra forrige århundre!

Personvern handler om å hindre misbruk av personopplysninger. I 1890 skrev to amerikanske forskere en artikkel der de fastslo at «*det i følge den amerikanske konstitusjon måtte anerkjennes en «right to privacy»*» (Blekeli 1977, s. 14). Bakgrunnen for dette arbeidet var at enkeltpersoner var blitt sjikanert i amerikansk presse. I USA er retten til privatliv i dag sterkt begrunnet rettslig.

Det er av stor betydning for den enkelte å ha kontroll med omgivelsene. Hvilke instanser og personer har tilgang til sensitiv informasjon om meg? Man kan også hevde at dette handler om selvrespekt. Selvrespekt er nært koblet til følelsen av å ha en viss kontroll med omverdenen. «*Manglende kontroll vil tære på ens egen selvrespekt, ens egen opplevelse av seg selv.*» (Bing 1991, s. 77). Vi har alle bruk for et privatliv «*...hvor vore mest personlige ønsker, drømme, sorger og lidelser kan have lov til at husere uden konsekvenser for andre end en selv og ens allernærmeste, og hvortil verken nabo eller arbeidskollega har adgang.*» (Hornum og Reintoft 1980, se forordet).

Personvern deles ofte inn i individuelle og kollektive interesser. Til de førstnevnte hører enkeltmenneskets rett til å ha kontroll over personopplysninger som gjelder ham selv. Stikkordmessig gjelder dette diskresjon, fullstendighet, innsyn og privatlivets fred. Som kollektive interesser regnes de interessene folk har som gruppe i å ha kontroll med opplysninger om gruppens medlemmer. Stikkord er her en borgervennlig forvaltning, et robust samfunn og et begrenset overvåkningsnivå (NOU 1997:19).

Taushetsplikt vil inngå som et vesentlig element blant de individuelle interessene. Diskresjon omhandler den enkeltes mulighet til å kunne kontrollere hvilke opplysninger om ham/henne som samles inn, hvem som får tilgang til opplysningene og hva de brukes til. Vi ser dermed at

diskresjon og taushetsplikt er to sider av samme sak. Men det er også slik at retten til innsyn er nødvendig for at man skal kunne forsvare sine interesser i forhold til diskresjon og fullstendighet. For en nærmere diskusjon av disse spørsmålene, se NOU 1997:19.

Personvern handler altså blant annet om at den enkelte borger skal ha kontroll over de opplysninger som gjelder han selv. Dersom man har gitt opplysninger til et bestemt formål, skal de bare kunne brukes til dette formålet. Den lovbestemte taushetsplikten kan betraktes som et virkemiddel for å fremme personvernet. Ohnstad ser taushetsplikt og personvern som to sider av samme sak (Ohnstad 1997, se forordet).

Innenfor det juridiske miljø har det som nevnt vært forholdsvis stor aktivitet på dette feltet. Ut fra interessen for personvernmessige problemstillinger har Institutt for rettsinformatikk ved Det juridiske fakultet vokst fram. Der arbeider man med spørsmål knyttet til den enkeltes rettsstilling i informasjonssamfunnet.

I den offentlige debatt om personvernmessige forhold i Norge spiller Datatilsynet en sentral rolle. Datatilsynet rykker stadig ut og forsvarer den enkeltes rett til privatliv, på ulike områder. Dette er problemstillinger som engasjerer mange av oss. Grunnen til det er kanskje at vi alle faktisk har et privatliv vi vanligvis ønsker å hegne om. Det er ikke uvanlig å gi sensitiv informasjon til utvalgte andre, men vi ønsker selv å bestemme hvem som skal få vite hva, på hvilken måte og når.

Datatilsynet behandler jevnlig spørsmål som gjelder forholdet mellom personvern og personregistrering. En del av disse avgjørelsene påklages til Justisdepartementet. Sakene gjelder i hovedsak forholdet mellom ytringsfrihet og personvern, konflikten mellom personopplysninger og forskning, bruk av informasjonsteknologi i bekjempelsen av illegal virksomhet og forholdet mellom personvern og kommersielle interesser. Et nærmere innblikk i disse sakene får man i boka «Personvern i praksis. Justisdepartementets behandling av klager på Datatilsynets enkeltvedtak 1980-1996.» (Bygrave 1997).

Det er viktig å merke seg at personvern ikke er en «ting», men en relasjon. «Den relasjon det er snakk om er forholdet mellom et individ og andre personer eller organisasjoner som bruker opplysninger om dette individet.» (Blekeli 1977, s. 15). Dermed kan vi si at personvern handler om kvalitative kjennetegn ved sosiale relasjoner.

I og med at vi nå snakker om relasjoner, vil det også være naturlig å trekke inn maktaspektet. Klienten kommer ofte i en svak posisjon i forhold til profesjonsutøveren, noe som henger sammen med at den profesjonelle som oftest har mest kunnskap på det aktuelle området (Engelstad m.fl. 1998). Gjennom å ha tilgang til sensitiv informasjon om andre har man makt. Viktige elementer for å hindre maktmisbruk er at den profesjonelle har god faglig kompetanse, er empatisk og dessuten at den profesjonelles handlinger blir kontrollert av et faglig fellesskap (Nortvedt 1996). Innenfor omsorgsyrkene er det ofte tydelig at den som gir omsorg samtidig får innflytelse over mottakerens livssituasjon. Omsorg og makt vil ofte være nært koblet til hverandre (Bugge 1997).

Maktaspektet er relevant både for yrker innen helse- og sosialsektoren, pedagogisk virksomhet og for en rekke andre yrkesgrupper. Innenfor ulike profesjonsutdanninger og i etterutdanning bør det være sentralt å utvikle en etisk bevissthet i forhold til disse spørsmålene (Skau 1992). Dette forholdet vil imidlertid ikke bli berørt nærmere i denne rapporten. Relaterte problemstillinger er behandlet i artikkelen «Profesjonenes makt i et brukerperspektiv» (Bugge 1999).

Det er ellers interessant å merke seg at holdningen til hva som regnes som følsomme opplysninger varierer i ulike samfunn og kulturer (se for eksempel Dahl m.fl. 1988). Jon Bing bruker som eksempel en utlending som mente han hadde funnet en god måte å forhindre at folk lånte bort passordene sine til kolleger. Systemet skulle fungere slik at når man tastet inn passordet svarte systemet med å opplyse hvor mye du tjente. I følge Jon Bing kunne dette forslaget bare komme «*fra en person som lever i et land hvor ligningslistene ikke utlegges offentlig, og godbiter publiseres i dagspressen.*» (Bing 1991, s. 45-46). Krysskulturelle studier av

hemmeligholdelse og hva som regnes som privat finnes for øvrig i «Secrecy. A Cross-Cultural Perspective.» (Tefft (ed.) 1980).

3. Taushetsplikt i lovverket

Jeg skal her redegjøre for aktuelt lovverk når det gjelder taushetsplikt. I norsk lovgivning finner vi det mest generelle lovverket med hensyn til taushetsplikt i forvaltningsloven (Lov av 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker). I forbindelse med mitt forskningsprosjekt er det spesielt paragraf 13, om taushetsplikt, som er relevant. Forvaltningsloven gjelder i utgangspunktet for alle offentlig ansatte, det vil si ansatte i kommunalt, fylkeskommunalt eller statlig organ. I forhold til mitt prosjekt er det dermed uten videre klart at førskolelærere ansatt i kommunale barnehager er underlagt forvaltningsloven. Men hva med dem som arbeider i private barnehager? Ifølge barnehageloven er alle virksomheter som faller inn under loven underlagt reglene om taushetsplikt i forvaltningsloven (Lov om barnehager, av 5. mai 1995). På dette området er altså reglene de samme i private og offentlige barnehager, og også i for eksempel offentlig godkjente familiebarnehager.

Gjennom forvaltningsloven er offentlig ansatte pålagt en plikt til å tie, men de er samtidig pålagt en aktiv plikt til å hindre at andre får kjennskap til taushetsbelagte opplysninger. «*Enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om : 1) noens personlige forhold, eller 2) tekniske innretninger og fremgangsmåter samt drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den som opplysningen angår.*» (Forvaltningsloven § 13). I forhold til mitt prosjekt er punkt 1) mest interessant. Av § 13 fremgår det videre at en rekke forhold ikke regnes som personlige i denne sammenhengen, med mindre de røper et klientforhold eller andre forhold som må ansees som personlige. Dette gjelder for eksempel fødested, fødselsdato, yrke, bopel og arbeidssted. En

førskolelærer kan altså vanligvis uten hinder av taushetsplikt fortelle hvor gammelt et barn er og hvor det bor.

Taushetsplikten gjelder også etter at en person har sluttet i tjenesten.

Forvaltningslovens bestemmelser om taushetsplikt legger sterke føringer på hva en førskolelærer kan fortelle utenforstående om barn og foreldre. Det er heller ikke slik at de som arbeider i samme barnehage danner en «taushetsklubb», og kan fortelle hverandre alt de vet. Dette er en utbredt misforståelse. Intern kommunikasjon skal ha et saklig formål, det skal være nødvendig å gi de aktuelle opplysningene for å ivareta barnehagens formål (jfr. Forvaltningsloven § 13 b). Mange er skeptiske med hensyn til i hvilken grad disse reglene etterleves i praksis. «*Jeg tror ikke barnehager med hensyn til kollegiale samtaler skiller seg særlig fra andre sammenlignbare arbeidsplasser som sykehus, sosialkontor, skoler og så videre. Jeg overdriver derfor neppe, hvis jeg påstår at det ikke finnes en eneste barnehage hvor opplysninger ikke «flyter» i langt større grad enn hva som kan anses å være nødvendig!*» (Olsen 1996, s. 141).

Tilsvarende problemstilling finnes i alle yrker der yrkesutøverne får tilgang til sensitiv informasjon om brukere/pasienter. «*Å finne grensen mellom faglige diskusjoner, utveksling av erfaring, og snikk-snakk på bekostning av klienten, er vesentlig for å være profesjonell.*» (Tamber 1993, s. 20).

Kunnskaper og forsvarlige holdninger i forhold til praktisering av taushetsplikt bør sitte «i ryggmargen» hos alle yrkesutøvere der dette er relevante problemstillinger. Enkelte hevder at man regelmessig bør sette av tid i personalgruppa «*för att repetera sekretessbestämmelserna och diskutera hur man bör lösa aktuella frågeställningar.*» (Liljeqvist 1986, s. 13).

Hvorfor har vi regler for taushetsplikt? Det mest opplagte svaret er at det er av hensyn til brukeren. Brukeren skal kjenne seg trygg på at taushetsbelagt informasjon ikke blir gjort kjent for uvedkommende, og at

den bare blir brukt til det formålet den i utgangspunktet er ment for. Taushetspliktbestemmelsene er altså til for å sikre brukerens personvern. I departementets merknader til Lov om barnehager finner vi for eksempel følgende under §21 om taushetsplikt: «Reglene verner barna og deres foreldre, ikke forhold de ansatte imellom eller forhold overfor eier.» (Lov om barnehager, Rundskriv Q-0902 B, s. 48).

Dette handler også om *tillit*. En viktig årsak til at vi har et lovverk på dette området er at brukeren, enten dette er en skoleelev, en pasient eller en trygdemottaker, skal kunne ha tillit til den aktuelle yrkesutøver. Innenfor helse- og sosialtjenesten er denne tilliten viktig for å sikre at alle relevante opplysninger kommer fram, slik at pasienten/klienten får en best mulig behandling (Ohnstad 1997). Leger er en av de yrkesgruppene som er sterkest opptatt av å bevare tilliten til sine klienter (pasienter). Enkelte mener at de lovbestemte unntakene fra den generelle taushetsplikten er blitt mange. Dette kan sees på som at de samfunnsmessige interessene stadig blir tillagt større vekt i forhold til taushetsplikten, som handler om den enkelte pasients personvern (Syse 1997). Rådet for legeetikk mener det er grunn til å være kritisk i forhold til de mange unntaksbestemmelsene (Rasmussen 1997). En relevant og aktuell sak er forslag til helseregisterlov, som blant andre presidenten i Den norske lægeforening er sterkt skeptisk til ut fra en bekymring for at pasientenes tillit kan bli svekket (Aarseth 2000).

Hvis man skal kunne oppnå tillit er det nødvendig å holde yrkesutøverne oppdatert på taushetspliktbestemmelsene.

Taushetsplikten skal altså sikre brukerens personvern og bidra til tillit. Vi kan også trekke inn et tredje forhold som begrunner taushetspliktbestemmelsene, nemlig hensynet til samfunnet. Det er i samfunnets interesse at profesjonene fungerer best mulig. Ovenfor så vi at å ivareta personvern hensyn kan være nødvendig for å få til en adekvat behandling innenfor helse- og sosialsektoren, noe som i neste runde ikke gavner bare pasienten selv, men kan lede til reduserte offentlige utgifter i forhold til sjukemelding/trygd. Et annet eksempel kan være at

befolkningen bør kunne stole på at journalister verner sine kilder, ellers vil pressens demokratifremmende funksjon fort kunne være i fare. *”Dersom vi anser at mediernes informasjonsvirksomhet er en forutsetning for at demokratiet skal opprettholdes, er det også grunnet i hensyn til samfunnet selv at informanter kan komme fram med opplysninger uten å frykte represalier.”* (Engelstad m.fl. 1998, s. 460).

4. Forskning om taushetsplikt

I det følgende skal jeg gi et kort overblikk over forskning som omhandler spørsmål som er relevante i forhold til taushetsplikt. Hovedtyngden av det som presenteres er norske arbeider.

Grovt sett kan vi dele inn de aktuelle arbeidene i to grupper: Juridisk og medisinsk/sosialfaglig litteratur. På andre områder er det langt mellom publikasjonene. Vi kan også skille mellom empiriske og teoretiske arbeider. Empiriske studier er nesten utelukkende gjort innenfor helse- og sosialfag.

I det følgende ser jeg først på juridisk litteratur, deretter arbeider innen helse- og sosialfag og til slutt studier fra utdanningssektoren.

4.1 Juridiske studier

Flere jurister har bidratt til å kaste lys over dette fagfeltet, ikke minst ved å gjennomgå og kommentere det aktuelle lovverket. Det er utført mange og viktige arbeider. Som eksempel kan jeg nevne Asbjørn Kjørstads bok «Taushetsplikt. Kommunikasjon og samarbeid mellom helseetaten, skoleetaten, sosialetaten og barnevernstjenesten» (1992). Bakgrunnen for denne studien er at det er et behov for samarbeid på tvers av etater i forbindelse med hjelpetiltak rettet mot barn og unge med ulike problemer. Kjørstad gjør rede for hvordan taushetsplikten skal praktiseres i ulike

tilfeller. Lignende problemstillinger behandles av Leif Oscar Olsen i artikkelen «Juridiske rammer for tverretatlig samarbeid.» (Olsen 1993).

Et annet eksempel kan være Bente Ohnstads bok «Taushetsplikt, personvern og informasjonssikkerhet i helse- og sosialsektoren.» I denne boka blir det redegjort for reglene om taushetsplikt i forvaltningsloven. Fokus er rettet mot helse- og sosialvesen samt barnevernstjenesten (Ohnstad 1997).

Anne Kjersti Befring og Bente Ohnstad har publisert en kommentarutgave til Lov om helsepersonell. Denne loven ble vedtatt i 1999. Boka gjengir helsepersonelloven med kommentarer til de ulike delene. Det gis konkrete eksempler. Sammenhengen mellom denne loven og annet lovverk blir også behandlet (Befring og Ohnstad 2000).

Ørnulf Rasmussen foretar en grundig gjennomgang av kommunikasjonsrett og taushetsplikt i helsevesenet (1997). Han ser blant annet på hvilke verdier som styrer forholdet mellom kommunikasjon og taushet, mellom enkeltpersoners og samfunnets interesser. *”Konflikten mellom kommunikasjon og personlighetsvern er tidløs og evigvarende.”* (sitert fra forordet).

Juridiske problemstillinger i helsepersonells daglige arbeid blir diskutert boka ”Helse og jus” (Molven 1995). Dette er en innføringsbok i helserett spesielt beregnet på studenter i helsefag og helsearbeidere. En annen lærebok skrevet for kommende barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere er ”Velferdsrett II” (Kjønstad og Syse 1999). Her får taushetsplikten bred omtale.

En generell gjennomgang av lovverket finner vi i Arvid Frihagens bok «Taushetsplikt etter forvaltningsloven» (1979). Leif Oscar Olsen (1996) redegjør for juridiske forhold i barnehagen, og dermed også taushetspliktbestemmelsene i denne sammenhengen. Arild Oma (1998) behandler taushetsplikt i forhold til den kommunale helse-, sosial- og barnevernstjenesten. En gjennomgang av taushetsplikt i forhold til skolen

finnes i heftet «Taushetsplikt og informasjonsflyt i skolen» av Lars Martin Ramsland (1994). En tilsvarende gjennomgang av svenske forhold i førskoler og skoler finnes i bøkene «Ansvar och sekretess i förskola och skola» (Bengtsson og Svensson 1998) og ”Sekretess i skola och förskola” (Norström 1999).

Innenfor rettsvitenskapen er det vanlig å avgrense seg til å diskutere lovverket i forhold til hvordan det bør praktiseres, men uten å forsøke å se på hvordan lovverket blir etterlevd i det virkelige liv. Dette er på ingen måte ment som noen kritikk av den juridiske innfallsvinkelen, den er både nyttig og helt nødvendig. Et annet perspektiv finner vi innenfor rettsososiologien. Der står nettopp sammenhengen mellom rettsregler og andre sosiale fenomener i fokus. Oppmerksomheten er rettet mot relasjonene mellom rettsreglene og deres sosiale virkninger (Aubert 1982). En annen forskjell på rettsvitenskap og rettsososiologi er at sistnevnte ofte fokuserer på motsetninger i sosiale strukturer. Se for eksempel Aubert for en diskusjon av sammenhengen mellom lovgivning og klassestruktur (Aubert 1976).

4.2 Studier innen helse- og sosialfag

4.2.1 Empiriske studier

Som nevnt er det ett felt som utmerker seg med at det er foretatt flere empiriske studier på personvernområdet, nemlig sosial- og helsefag. Årsaken til dette er nok at vi her har å gjøre med de mest private aspektene ved våre liv: Helse og sosiale forhold. Dermed blir både fagfolk og folk flest sterkt opptatt av at reglene for personvern overholdes.

Sykepleiere er en av de yrkesgruppene som er flittigst studert. Blant empiriske studier innenfor dette området kan vi nevne Solbjørg Terjesens hovedfagsoppgave «Taushetsplikten - teori og praksis. En studie av taushetspliktens vilkår i sykepleierutdanningen.» (1997). Dette er en survey-undersøkelse der studenter gir uttrykk for sitt syn på undervisning og oppfølging i praksis på dette feltet. Hvordan opplever de at taushetsplikten blir praktisert? Hvordan ser de på sin egen rolle i denne

sammenhengen? Det viser seg at studentene opplevde sterke forventninger om å overholde taushetsplikten, både fra skole og praksisfelt. De er stort sett fornøyd med undervisningen på feltet, men ønsker en sterkere vektlegging av forhold knyttet til taushetsplikt.

Kari Anne Wikse (1995) finner i en empirisk studie klare mangler ved sykepleieres kunnskaper om taushetsplikt. Blant annet mente 15 av 20 sykepleiere at det er lovlig å diskutere fortrolige opplysninger om pasientene på tvers av «postgrensene» i en avdeling. Dette er ikke riktig. Wikse fremhever at utvalget er lite, og at resultatene derfor ikke nødvendigvis er representative for alle sykepleiere. Respondentene ga for øvrig uttrykk for ønske om mer undervisning på dette området.

Et studentarbeid, basert på intervjuer med 12 sykepleiere, viste stor variasjon i hvordan respondentene ville handlet i konkrete, tenkte situasjoner. Taushetsplikten ble praktisert ulikt (Nesbø m.fl. 1982).

Av utenlandske undersøkelser kan vi nevne Tabak og Reches surveyundersøkelse blant sykepleiere, jordmødre og sykepleierstudenter: «The Attitudes of Nurses and Third and Fourth Year Nursing Students Who Deal with Ethical Issues.» Konklusjonen er at studentene kjenner det etiske regelverket bedre enn de ferdig utdannede, men at de sistnevnte ivaretok pasientenes personvern bedre i praksis. Denne undersøkelsen er imidlertid beheftet med store metodiske svakheter (Tabak og Reches 1996).

Barnevern og psykiatri er ømtålige felt i forhold til taushetsplikt. Stig Rugset har foretatt en empirisk studie av samarbeidet mellom Barne- og ungdomspsykiatrien og det fylkeskommunale barnevernet i Hedmark og Aust-Agder. Hovedproblemstillingen var å se på hvordan nye samarbeidsordninger ivaretar brukernes personvern. Han intervjuet tjenesteytere og brukere. Tjenesteyterne var delte i synet på hvordan reglene for taushetsplikt fungerte i forhold til mulighetene for samarbeid. Hovedinntrykket blant brukerne var at samarbeidet ikke skapte problemer i forhold til taushetsplikt (Rugset 1996).

Sosial- og helsedepartementet har utgitt en publikasjon med oppsummering av erfaringer fra diverse seminarer og prosjekter angående taushetsplikt (1994/95). Her refereres det blant annet til en spørreundersøkelse om praktisering av taushetsplikt. De aller fleste av de 104 respondentene, hovedsakelig ansatte i helse- og sosialetat, har opplevd problemer i forhold til praktisering av taushetsplikten.

En dansk empirisk studie med en litt annen vinkling finner vi i «Netværk og tavshedspligt. En interviewundersøgelse af tavshedspligten som den opleves af pårørende til sindslidende.» (Lundh 1996). Her er det foretatt 20 dybdeintervjuer. De fleste av respondentene er foreldre til barn med psykiske lidelser. Problemstillingen er i hvilken grad de pårørende har fått tilgang til opplysninger som gjelder barnets sykdom.. Utgangspunktet for studien er, satt på spissen, misnøye med at legene praktiserer taushetsplikten slik at de pårørende ikke får informasjon de opplever som viktig å ha. Heller ikke i Norge er forholdet til pårørende enkelt: *«Erfaringene tyder på at pårørende rent generelt er en neglisjert gruppe som blir meget tilfeldig behandlet, og i alt for mange sammenhenger avvist med henvisning til taushetsplikten, også uten at det er gjort noe forsøk på å innhente informert samtykke fra pasient/klient.»* (Normann 1995, s.5).

4.2.2 Ikke-empiriske studier

Det er også skrevet mye litteratur som tar opp personvernmessige aspekter innenfor helse- og sosialsektoren, uten at studiene er basert på empiriske undersøkelser. Lars Gunnar Lingås ser for eksempel spesielt på de utfordringene den som arbeider hjemme hos klienten/pasienten kan støte på. *«Hjemme-hos-arbeidere får vite mye om sine klienter og pasienter. Det gjelder ofte informasjon som ikke nedtegnes i journaler og låses ned eller skjules bak datamaskinenes sikkerhetskoder, men som er muntlige overleveringer om private forhold.»* (Lingås 1996, s. 59). Lingås behandler også taushetsplikt mer generelt i boka «Etikk og verdivalg i helse- og sosialfag.» (1994a).

Kristin Unander (1996) retter fokus mot hvordan sykepleiere kan ivareta voksne pasienters juridiske rettigheter på sykehus. Hun belyser blant annet ulike sider ved pasientjournaler, som for eksempel rett til innsyn, og tar også opp sykepleieres kunnskap om rettsgrunnlaget i forhold til taushetsplikt.

I en hovedoppgave ved Filosofisk institutt foretar Synnøve Caspari en moralfilosofisk vurdering av helsepersonells taushetsplikt (1993). Hun vurderer taushetsplikten ut fra utilitaristisk og deontologisk tankegang. Hennes oppfatning er at den daglige overholdelse av taushetsplikten i institusjoner/sykehus praktiseres ulikt og med lempelighet.

Jan-Olav Henriksen og Arne Johan Vetlesen behandler yrkesetiske spørsmål på et generelt plan, uten å avgrense seg til en bestemt profesjon. De ser blant annet på personlige forutsetninger for utøvelse av moralsk ansvar i yrkessammenheng. Dersom man vil ta den etiske og moralske dimensjon på alvor må man fokusere på hvilke holdninger som finnes i oss. Under utdanningen bør man legge vekt på å utvikle holdninger som fremmer en god yrkesutøvelse (Henriksen og Vetlesen 1998).

4.3 Studier innen utdanning

Som nevnt finnes det nesten ikke empiri innenfor utdanningssektoren som kan fortelle oss noe om hvordan hensynet til personvern blir ivaretatt i praksis på dette området. Derimot er det utført flere studier som fokuserer på holdninger og etikk innenfor ulike profesjoner, også innenfor utdanning. «*Undervisning og oppseding er - i tillegg til å vere pedagogiske og psykologiske disiplinær - også ein etisk disiplin.*» (Warming og Zøllner 1990, s. 88). For eksempel har Trygve Bergem blant annet studert læreplaner ved lærerutdanninger samt yrkesetiske holdninger hos studenter og lærerutdannere (Bergem 1994). Et interessant funn her er at bare seks av 41 lærerstudenter mente at yrkesetikk hadde vært et tema i pedagogikkundervisningen, og at svært få kunne forklare hva begrepet refererte til. I sin bok «Læreren i etikkens motlys» (1998) går Bergem

videre i retning av å stimulere til yrkesetisk bevissthet og kompetanse hos lærere.

I en svensk studie finner vi en empirisk undersøkelse av hvordan lærere vil løse visse etiske konflikter i arbeidet. Hva oppfattes som etiske konfliktområder? Lærerstudenter spørres også om hvilke utfordringer de regner med å møte på dette feltet. Et av funnene er at det ikke kunne påvises felles etiske normer for å løse konkrete etiske konflikter blant lærerne som deltok i undersøkelsen (Colnerud 1995).

I «Kunnskap og omsorg. Sosialisering og skikkethet i profesjonsutdanningene» drøftes blant annet om personlige egenskaper som er viktige i yrkesutøvelsen til lærere og helse- og sosialarbeidere kan læres (Bunkholdt m.fl.1996). Andre eksempler på forfattere som tar opp yrkesetiske spørsmål i forbindelse med læreryrket er Svein Aage Christoffersen og Torstein Selvik (1995) og Harald Rørvik (1995). Boka til Christoffersen og Selvik er tilpasset lærerutdanningens obligatoriske del av faget kristendomskunnskap med livssynsorientering, og gir en innføring i prinsipiell etikk. Harald Rørvik definerer blant annet «det etiske handlingsrom» som de mulighetene som gjenstår etter at man har tatt hensyn til samfunnets styring og de aktuelle institusjonelle rammer.

På tross av mange arbeider som omhandler yrkesetikk blant pedagogisk personale vet vi altså svært lite om hva som faktisk foregår ute i barnehager og skoler. Ikke minst gjelder dette med hensyn til i hvilken grad det lovverket som omhandler personvern er kjent og etterlevs.

Tiden er moden for å gå et skritt videre også i utdanningssektoren. Vi må forsøke å finne ut noe om hva som foregår i praktisk handling.

5. Kodeks eller plattform?

Enkelte yrkesgrupper er underlagt andre krav når det gjelder taushetsplikt enn det som uttrykkes i forvaltningsloven. Helsepersonell er underlagt en egen lovgivning, som dels rekker lenger, dels kortere enn forvaltningsloven. Vi sier at de har profesjonsbestemt eller yrkesmessig taushetsplikt (Ohnstad 1997). Mange profesjoner har et eget lovverk, for eksempel leger, psykologer, sykepleiere, tannleger og jordmødre. I og med at mitt prosjekt retter seg mot førskolelærere, er det ikke aktuelt å gå nærmere inn på dette.

Med yrkesmessig taushetsplikt menes altså at enkelte yrkesutøvere er underlagt et eget lovverk. Vi har imidlertid også en annen form for profesjonsbestemt binding, nemlig *yrkeskodekser*. En yrkeskodeks er ikke uttrykt i lovs form. Den er utformet av yrkesgruppa sjøl, og inneholder etiske retningslinjer for yrkesutøvelsen. Norsk barnevernpedagogforbund har for eksempel utviklet yrkesetiske retningslinjer for barnevernpedagoger. Likeledes finnes en erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid som Norsk Sosionomforbund er ansvarlig for (Lingås 1994a). Advokater, psykologer og andre yrkesgrupper har på samme måte utviklet sine interne prinsipper. Mange yrkesgrupper har egne etiske komitéer som blant annet har som oppgave å sørge for at det interne regelverket blir fulgt. I en del tilfeller kan det iverksettes sanksjoner ved alvorlige regelbrudd.

Det finnes ingen yrkeskodeks for førskolelærere eller lærere. Kanskje det er på tide å lage en? Gjennom et slikt arbeid kunne man håpe på en bevisstgjøring av profesjonsutøverne, samtidig som det ville være et signal til omverdenen om at denne yrkesgruppa tar sin egen etiske standard alvorlig. Dette er også et eksempel på en type arbeid som vil kunne bidra til å heve førskolelærernes status. *«Å utarbeide og håndheve praktiske retningslinjer i læreryrket, kan være en måte å opprette og opprettholde tilliten til yrket på.»* (Dale 1997, s. 32).

Norsk Lærerlag utviklet en yrkesetisk kodeks allerede i 1972, men denne ble ikke vedtatt på landsmøtet (Hareide 1998). På landsmøtet i 1994 ble det fattet vedtak om å sette den yrkesetiske debatten på dagsordenen. Med boka «Mellom makt og avmakt. Etikk for pedagoger» setter Norsk Lærerlag fokus på etiske problemstillinger i barnehage og skole. Men intensjonen med boka er «*ikke å komme fram til en fasit eller autoriserte retningslinjer/kodeks.*» (Arneberg og Midtbø 1996, s. 7).

Per i dag har vi altså ingen yrkesetisk kodeks for lærere eller førskolelærere. Imidlertid er yrkesetikk et aktuelt tema for tiden, og det arbeides med problemstillingene i flere fagorganisasjoner. Det er en utbredt skepsis til å vedta en bindende kodeks, der regelbrudd for eksempel kan medføre eksklusjonsvedtak. I Lærerforbundet gjorde man for eksempel vedtak om en *yrkesetisk plattform* på landsmøtet i november 1998. (Lærerforbundet 1998). Dette er å oppfatte som mindre bindende enn en kodeks.

Colnerud (1995) mener det er vanskelig å utvikle en yrkesetikk for læreryrket på samme måte som for mer individrettede profesjoner, som for eksempel psykologer og advokater. Årsakene til dette er blant annet at elevene utgjør et kollektiv, og dessuten at læreren ofte må støtte «skolens prosjekt» og ikke elevens.

Mange mener at man oppnår lite med en yrkeskodeks, det er viktigere med den kontinuerlige etiske diskusjon og bevisstgjøring. For en nærmere redegjørelse av diskusjonen for eller i mot en yrkesetisk kodeks for lærere, se Berger J. Hareides bok «En dyd av nødvendighet? Innføring i yrkesetikk for lærere», side 52-54 (Hareide 1998). Spørsmål som må avklares er blant annet hvor spesifikke normene kan være, hvilke sanksjoner som skal kunne settes i verk i tilfelle normbrudd, etc.

6. Juss og etikk

Det er ikke alltid nok med etisk refleksjon og gode hensikter. Satt på spissen kan vi si at etikken først kommer til anvendelse i de tilfellene loven stiller oss fritt. I Rørviks terminologi befinner vi oss da i «det etiske handlingsrom» (Rørvik 1995). I mange tilfeller, som ved første blick kan fremstå som vanskelige valgsituasjoner, har vi likevel ikke noe valg i handlemåte fordi situasjonen er lovregulert.

Når det gjelder taushetsplikt har vi tre muligheter for hvordan opplysninger skal håndteres (jfr. Olsen (1996), figur s. 135):

1. Taushetsplikt. Opplysningene skal ikke gis videre.
2. Taushetsrett/Opplysningsrett. Opplysningene er ikke taushetsbelagt, men du er heller ikke pliktig til å gi dem videre. Vi har her unntak fra taushetsplikten.
3. Opplysningsplikt (meldeplikt).

Spørsmål som gjelder taushetsplikt har både en juridisk og en yrkesetisk side. Jussen avklarer om den aktuelle situasjonen faller inn under tilfelle 1, 2 eller 3. Den etiske avveiningen ligger i om man skal velge å si noe når det foreligger unntak fra taushetsplikten, altså når man er i en situasjon av type 2. «*I slike situasjoner foreligger det to handlingsalternativer som begge er juridisk lovlige. Da blir det de faglig-etiske vurderingene som må avgjøre hvorvidt en gir opplysninger eller lar det være.*» (Olsen 1996, s. 136).

I enkelte tilfeller ser det ut til at fagfolk som er opptatt av etiske problemstillinger glemmer lovverket. Et eksempel finner vi i en bok om yrkesetikk. Det skisseres en situasjon der en «umulius» i barnehagen skal begynne på skolen til høsten. Førskolelæreren lurer på hvor mye hun skal informere skolen om hans atferdsproblemer, og hvor mye hun skal overlate til foreldrene å fortelle skolen om. Videre følger en diskusjon om hva som

vil være etisk riktig å gjøre i denne situasjonen, blant annet ut fra hensynet til at barnet kanskje bør få sjansen til å starte «på ny frisk» (Lingås 1994b). Det står imidlertid ingenting om at førskolelæreren faktisk ikke har lov til å gi informasjon til skolen, uten at foreldrene først har gitt sin tillatelse til dette. Det er altså foreldrene som bestemmer om, og i tilfelle hvor mye, informasjon skolen skal få. Slik eksemplet fremstilles i boka er en nærliggende tolkning at jussen er glemt.

Et tilsvarende eksempel finner vi i Bergems bok ”Læreren i etikkens motlys” (1998). Der presenteres vi for barnehagebarnet Charlotte. Allerede i overskriften tipses vi om at det er sannsynlig at hun blir mishandlet. I eksemplet får vi vite om mistenkelige blåmerker over lang tid og et barn som stadig lukker seg mer inne i seg selv. Hva skal førskolelæreren gjøre? Saken fremstilles som et etisk dilemma. Det nevnes ikke at førskolelæreren faktisk har plikt til å melde fra til barnevernet ved mistanke om mishandling. Man kan naturligvis diskutere om første skritt bør være å snakke med foreldrene, å diskutere saken med barnevernet uten å nevne navn, eller noe annet. Likevel er det igjen nærliggende å konkludere med at lovverket ikke får den plassen det bør.

7. Hovedproblemstillinger

Både gjennom private erfaringer og som faglig ansatt ved en høgskole der vi blant annet utdanner allmenn- og førskolelærere, er jeg i stadig større grad blitt opptatt av problemstillinger relatert til personvern. Som nevnt vet vi lite om hvordan forholdene er for eksempel i barnehager.

Hovedproblemstillingene i mitt prosjekt kan kort presenteres som følger:

- Hvordan opplever førskolelærere og førskolelærerstudenter at personvernmessige forhold blir ivaretatt i barnehagen?
- I hvilken grad gir øvingslærere (førskolelærere) sine studenter informasjon om reglene for taushetsplikt?

- Hvordan vurderer studenter og førskolelærere mengde og kvalitet i undervisningen på dette feltet i egen høyskoleutdanning?
- Hvor mye kunnskap har førskolelærerne når det gjelder personvern/taushetsplikt?
- Hvordan vurderer ansatte i kommuner og hos fylkesmenn kulturen med hensyn til personvern i barnehagene?

Data blir samlet inn gjennom spørreskjemaer og intervjuer, se en nærmere redegjørelse i del 8.

Ut fra den første problemstillingen over ønsker jeg altså å kartlegge forhold i barnehagehverdagen på dette feltet slik førskolelærere og studenter opplever den. Førskolelærerne er den sentrale yrkesgruppen i barnehagesektoren. I utgangspunktet er det bare førskolelærere som kan være styrere og pedagogiske ledere. Førskolelærerne har faglig bakgrunn på høyskolenivå.

Jeg spør imidlertid også studenter hvordan de opplever barnehagehverdagen på dette området. Studentene vurderer forholdene ut fra egen praksis under studietida i barnehager, mange av dem har også arbeidet som ufaglært i barnehager. Jeg synes det er interessant å få med studentenes vurderinger. En grunn til dette er at de er under utdanning, mange av dem har nylig hatt undervisning om det aktuelle lovverket. En annen årsak er at studentene kan sies å stå i en mer uavhengig stilling i forhold til barnehagen. De har ikke noe ansvar ennå, og vil dermed kanskje kunne være mer etterrettelige som informanter.

Hvordan øvingslærerne (førskolelærere) informerer de studentene de skal veilede i praksis når det gjelder taushetsplikt er av interesse fordi det sier noe om graden av bevissthet på området. Spørsmålene som stilles i spørreskjemaet er relativt konkrete, som om og når de ber studentene undertegne taushetsløfte og i hvilken grad de orienterer dem i tillegg. Både studenter og førskolelærere redegjør for disse forholdene.

Videre vurderer studenter og førskolelærere mengde og kvalitet på den undervisningen de selv har fått på dette feltet. Denne informasjonen er viktig å få, da dette eventuelt kan gi signaler som kan gi et grunnlag for endringer i undervisningsopplegg/fagplaner ved høyskolene.

En av problemstillingene handler om å kartlegge kunnskapsnivået på det aktuelle området hos førskolelærerne. Dette er svært relevant, uten de nødvendige kunnskaper kan man heller ikke forvente korrekte handlinger. Hvordan dette blir målt i undersøkelsen vil jeg komme tilbake til i metodedelen.

Gjennom den siste problemstillingen ønsker jeg å få et bilde av hvordan barnehagekulturen med hensyn til personvern blir vurdert på det administrative plan i kommuner og hos fylkesmenn. For eksempel er det slik at dersom foreldre ønsker å ta opp forhold de mener er kritikkverdige med andre enn barnehagens personale, er det i første rekke kommunen de henvender seg til. De kan også ta kontakt med fylkesmannen. Det er også slik at fylkesmannen har veilednings- og tilsynsplikt overfor barnehager/kommuner. Ved å inkludere disse gruppene i prosjektet får altså grupper som står utenfor den daglige driften av barnehagen anledning til å uttale seg. Samtidig vil ansatte på et høyere forvaltningsnivå ha større overblikk og kunne uttale seg på et mer generelt grunnlag.

Etter å ha gitt en rask presentasjon av de viktigste problemstillingene skal jeg diskutere en del metodiske spørsmål i tilknytning til gjennomføringen av prosjektet.

8. Metode

Som nevnt foregår datainnsamlingen ved hjelp av spørreskjemaer og intervjuer. Det er laget et spørreskjema til studenter, et annet til førskolelærere, med delvis overlappende spørsmål. De ansatte i kommuner og hos fylkesmenn blir intervjuet enten direkte eller per telefon, ut fra en

intervjuguide. I det følgende skal jeg først ta opp sider ved utvalget, og deretter diskutere forholdet mellom (teoretiske) svar og (praktisk) hverdag. Til slutt skal jeg spesielt diskutere bruken av åpne spørsmål for å teste konkrete kunnskaper.

8.1 Utvalg

Prosjektet finansieres gjennom et internt høgskolestipend, av begrenset omfang. Datainnsamlingen blir derfor til en viss grad preget av at jeg er tvunget til å velge rimelige løsninger.

Når det gjelder studenter avgrenser jeg meg til de som går på min egen høgskole. Der blir studenter fra ulike kull forespurt om å fylle ut spørreskjema. De besvarer skjemaet i en undervisningstime, og leverer det inn umiddelbart. Bortimot 100% av de tilstedeværende leverer. På denne måten blir bortfallet begrenset til de som ikke møter fram (denne undervisningen er ikke obligatorisk). Når det gjelder representativitet blir det dermed interessant å spørre seg om de som møter fram til den aktuelle undervisningen har samme oppfatninger på det aktuelle området som de som uteblir. Det er imidlertid ingen grunn til å tro at de som uteblir fra undervisning har praksis i barnehager som systematisk skiller seg ut når det gjelder personvernmessige forhold. Dessuten er oppmøtet relativt bra til disse timene.

Det er en klar begrensning at jeg bare har studenter fra en enkelt høgskole. Man kunne tenke seg systematiske geografiske forskjeller innenfor dette forskningsfeltet. Som det blir redegjort for nedenfor vil imidlertid utvalget av førskolelærere og selvsagt kommuner/fylkeskommuner være geografisk spredt. Ut fra disse resultatene kan man derfor si noe om betydningen av geografisk variasjon.

315 studenter besvarte skjemaet i 1998, 249 i 1999 og 62 i 2000. Totalt er dermed 626 studenter representert i undersøkelsen.

Når det gjelder førskolelærere kunne man tenke seg flere måter å nå dem på. Den mest opplagte var kanskje å få tak i adresselister til førskolelærere eller barnehager og sende ut skjemaer per post. I tillegg til et muligens ikke ubetydelig frafall måtte jeg da også regne med at noen av de innsendte skjemaene mer ville være uttrykk for resultatet av gruppearbeid mellom flere respondenter, enn av den enkeltes mening. I og med at det er det siste jeg er interessert i, valgte jeg en annen fremgangsmåte. Alle høyskoler arrangerer samlinger for øvingslærere. Ved å reise til slike samlinger kunne jeg altså nå mange førskolelærere (øvingslærere) på en gang.

Bortfallet ble sterkt redusert ved at jeg samlet inn de utfylte skjemaene der og da.

I løpet av 1999 har jeg samlet inn data fra førskolelærere ved sju lærerutdanninger i Sør-Norge. (I to tilfeller var jeg ikke personlig til stede). Bortimot 100% av de fremmøtte fylte ut spørreskjemaet, med unntak av de to skolene der jeg ikke selv var til stede. Her lå svarprosenten på 60 og 70. Vi har imidlertid et tilsvarende problem som i forhold til studenter: Ikke alle øvingslærere som er innkalt møter opp. Oppmøteprosenten varierer grovt mellom 50 og 80. Det vil dermed være av interesse å drøfte hvorvidt de som møter skiller seg ut fra de som ikke gjør det. Det kan man faktisk tenke seg. Det vil da være naturlig å tro at de som møter er de mest pliktoppfyllende, de samme som møtte til undervisning mens de selv utdannet seg, og dermed kanskje de som er best orientert om lovverk, mm. Om det virkelig er slik, er det vanskelig å si.

Det er imidlertid en annen faktor som også trekker i retning av at mitt utvalg av førskolelærere er mer, heller enn mindre, oppdatert enn gjennomsnittet av førskolelærere. Denne årsaken er det faktum at de er *øvingslærere*. De fleste øvingslærere har en del års praksis, i tillegg til at de får tilbud om faglig oppdatering via høyskolene. Man kan også anta at veiledning av studenter medfører en bevisstgjøring på mange områder. Alt i alt kan man derfor anta at det aktuelle utvalget av førskolelærere er forholdsvis godt faglig skolert.

Totalt 524 førskolelærere fordelt på sju høgschooler er representert i undersøkelsen.

Jeg er i gang med å foreta kvalitative intervjuer med kommuneansatte og ansatte hos fylkesmannen. Planen er å intervjuer rundt 25 kommuneansatte, mens alle fylkesmenn vil bli bedt om å delta. Det er naturlig nok den av de ansatte med ansvar for barnehagesaker som blir kontaktet. Noen av intervjuene blir foretatt ansikt til ansikt, men de fleste blir foretatt per telefon.

Når det gjelder kommuner vil jeg velge ut noen som ligger i «nedslagskretsen» til de høgschoolene der førskolelærerne er ansatt. På denne måten kan jeg se på om det er mulig å finne noe samsvar mellom hva som blir sagt på kommune- og fylkesplan, og hva førskolelærerne svarer innenfor en enkelt region.

I dette prosjektet har vi ikke tilfeldige utvalg. Dersom personvernmessige forhold i barnehagesektoren varierer mellom for eksempel Sør-Norge og Nord-Norge vil ikke jeg få avdekket dette. Siktemålet med denne studien er imidlertid ikke å studere regional variasjon, men å få et første inntrykk av feltet. I og med at det ikke finnes empiri på dette området, vil funnene uansett bli av interesse. Jeg tror heller ikke at det finnes faglig grunnlag for å tro at den regionale innfallsvinkelen er spesielt interessant.

8.2 Hva jeg sier, - og hva jeg gjør. Forholdet mellom påstått og praktisk handling

Det er et faktum at svarene som blir avgitt, for eksempel på et spørreskjema, ikke nødvendigvis samsvarer med respondentenes praktiske handlinger. Man kan tenke seg at denne forskjellen vil øke proporsjonalt med i hvilken grad respondenten har interesse av å framstå på en bestemt måte i forhold til saksfeltet. I det aktuelle prosjektet er dette problemet mest aktuelt å diskutere i forhold til førskolelærerne. Det er lett å tenke seg at de, på tross av anonymitet, ønsker å svare «riktig» på spørsmål som klart relateres til deres etiske integritet og faglige standard. Dersom man

identifiserer seg med egen arbeidsplass kan det også hende at barnehagen som institusjon kan bli framstilt i et mer positivt lys enn det egentlig er grunnlag for.

Blant spørsmål som kan være aktuelle fra mitt prosjekt i denne sammenhengen er

- *Har du (noen gang) vært vitne til brudd på taushetsplikten i barnehagen der du arbeider nå?*

- *Hvordan vil du karakterisere kulturen i den barnehagen du arbeider i nå?*

(På begge spørsmål skal det krysses av på svaralternativ).

Det finnes også andre spørsmål der det er tenkelig at respondentene kan ønske å «vri» litt på svarene. Dette kan også være et problem i forbindelse med casene, se del 8.3.

I metodelitteraturen blir man advart mot å stille uklare eller ledende spørsmål. Se for eksempel Halvorsen 1997, Hellevik 1995, Holme og Solvang 1998, Løkken og Søbstad 1997. Det ser imidlertid ut til å være en grunnleggende antagelse at respondentene «gjør så godt de kan». Dersom forskeren utformer spørsmålene hensiktsmessig, vil han få svar som gjengir virkeligheten på en god måte. Vi kan imidlertid godt tenke oss at respondentene enkelte ganger ikke svarer det de selv oppfatter som sannheten, men at de tvert i mot, mer eller mindre bevisst, for eksempel forsøker å framstille seg selv og sin egen virksomhet i et mer flatterende lys enn det egentlig er grunnlag for.

Knut Halvorsen nevner så vidt muligheten for at folk ikke alltid svarer sant. Han viser til at rett etter mordet på president Kennedy var det omtrent ingen som sa de hadde stemt på Richard Nixon i 1960, til tross for at Nixon tapte knepent for Kennedy ved dette valget (Halvorsen 1997, s. 91). I avsnittet om kildekritikk tar Ottar Hellevik opp hvilke motiver kilden kan

ha for å gi en bestemt framstilling. Han bruker uttrykket «*vilje til korrekt saksframstilling*» (Hellevik 1995, s. 102). Dette er altså forhold som kan trekkes inn i en kildekritisk vurdering.

Herman W. Smith drøfter muligheten for å bruke ulike indirekte mål i forbindelse med kartlegging av holdninger i forhold til sensitive spørsmål. Han beskriver også den randomiserte responsteknikk. Ved hjelp av denne metoden kan man med atskillig større sikkerhet enn vanlig kartlegge folks holdninger/adferd på «private» områder. Ulempen er imidlertid at man må ha et forholdsvis stort utvalg for å kunne nyttiggjøre seg denne teknikken (Smith 1991).

Spørsmålet om respondentene ønsker å svare sant innebærer store metodiske vanskeligheter. Hva skal man holde seg til hvis man ikke kan stole på svarene som avgis under intervjuer eller på spørreskjemaer? En mulighet kan være at man forsøker å kontrollere svarene, for eksempel gjennom metodetriangulering. Gjennom å observere respondenter i sitt daglige liv, kan man kanskje få grunnlag for å uttale seg om det de krysset av i skjemaet ser ut til å stemme med virkeligheten. På lignende måte anbefales det at man ved kvalitative undersøkelser med et lite utvalg, forsøker å sammenligne dataene med kvantitative data fra samme felt, hvis dette er mulig.

I mitt tilfelle finnes ingen annen empiri. Jeg får altså ikke sammenlignet mine funn med andre studier. I det aktuelle prosjektet er det heller ikke aktuelt å bruke observasjon som metode. Dette betyr at jeg bare må anta at respondentene svarer sant. Et forhold som gjør at man kan håpe på dette er at de som svarer er anonyme. Jeg har også en viss kontrollmulighet på en del av spørsmålene gjennom at studenter besvarer samme type spørsmål. Likeledes får jeg også et inntrykk av forholdene gjennom intervjuene med de ansatte i kommune og hos fylkesmann.

I tillegg til problemet med «*vilje til korrekt saksframstilling*» har man problemet med «*evne til korrekt saksframstilling*» (Hellevik 1995, s. 102). Når respondentene skal svare på om de har vært vitne til brudd på

taushetsplikten, vil naturligvis svaret avhenge av hva de oppfatter som lovbrudd i denne sammenhengen. Dette henger igjen sammen med hvor godt de kjenner lovverket. På denne bakgrunn blir det interessant å se svarene på enkelte spørsmål i forhold til hvilke valg respondenten gjør i de skisserte situasjonene (casene), se del 8.3.

Det ville vært sterkt ønskelig å utvidet prosjektet til også å omfatte foreldre. Ved å få fram foreldrenes oppfatning av hvordan personvernet overholdes i barnehagen ville man fått en ny datakilde som kunne bidra til å bekrefte eller avkrefte det inntrykket undersøkelsen ellers hadde gitt. Det ville dessuten hatt en egenverdi å fått fram foreldrenes syn og eventuelle opplevelser i forhold til disse spørsmålene. Dette er svært aktuelt i forhold til en videreføring av prosjektet.

Konklusjonen er altså at jeg ikke kan utelukke at noen svarer strategisk på enkelte av spørsmålene. Dette er en av grunnene til at jeg har en del konkrete kunnskapsspørsmål til slutt, delvis med åpne svar. I det følgende vil jeg redegjøre spesielt for disse spørsmålene.

8.3 Bruk av case for å teste kunnskap

De fem siste spørsmålene på spørreskjemaet til førskolelærerne er tenkt å skulle fungere som en form for kunnskapstest. Respondenten blir her stilt overfor fem konkrete situasjoner, der personvernet spiller en viktig rolle. I tre av situasjonene er svaret helt åpent, i to tilfeller er det avkryssing, der bare et alternativ er riktig. Gjennom disse casene får jeg dermed et inntrykk av kunnskapsnivået hos førskolelærerne på de aktuelle områdene.

På de to spørsmålene med avkryssing kan naturligvis noen rett og slett glette riktig, men i forhold til hele utvalget skulle ikke dette representere noe stort problem. På de åpne svarene må respondenten selv formulere sitt svar.

Situasjonene som er skissert gjelder henvendelser fra politi, helsesøster og barnevern med spørsmål om å få opplysninger om et enkelt barn, om man

kan gi opplysninger til skolen der barnet skal starte til høsten uten å spørre foreldrene og til slutt om man kan henvende seg til PP-tjenesten og be om hjelp til tross for at foreldrene ikke ønsker dette. Alle disse situasjonene kan tenkes å oppstå i det virkelige liv.

Gjennom analysen håper jeg å kunne si noe om hvor godt orientert førskolelærerne i utvalget er på disse feltene. Det var for øvrig ikke minst hensynet til å få den enkelte respondents egne mening på disse spørsmålene som gjorde at jeg ikke ønsket at utfyllingen skulle skje i privat sammenheng eller på arbeidsplassen.

9. Reaksjoner fra førskolelærere i forbindelse med datainnsamlingen

I det følgende skal jeg si noe om hvordan jeg opplevde førskolelærernes reaksjoner under datainnsamlingen. Studentene har jeg snakket med i andre sammenhenger enn i forbindelse med selve datainnsamlingen. Det har kommet fram mye interessant under disse samtalene, men jeg kommer ikke til å gå inn på dette her. De ansatte i kommune og hos fylkesmann er det ikke like relevant å behandle i denne sammenhengen.

Som nevnt har jeg selv vært til stede under datainnsamlingen ved fem av de sju høgskolene som er representert i undersøkelsen. Jeg orienterte kort om prosjektet, delte ut spørreskjemaene og var til stede mens de fylte ut skjemaet. Deretter leverte de skjemaene direkte til meg. I denne sammenhengen har jeg flere ganger opplevd at førskolelærere har kommet bort til meg etterpå for å prate. I det følgende skal jeg gjengi noen av de reaksjonene jeg har fått.

Førskolelærerne stiller seg som gruppe positivt til å fylle ut skjemaet, så og si alle besvarer det, og jeg har heller ikke opplevd negative kommentarer etterpå. Derimot har det vært flere kommentarer av typen: *«Dette var interessant! Jeg synes vi har alt for lite fokus på disse sakene til daglig!»*

Andre har fremhevet at dette er et viktig område, som de arbeider jevnlig med i den aktuelle barnehagen. Sett på bakgrunn av disse kommentarene kunne man kanskje anta at det er store forskjeller i kulturen i den enkelte barnehage på dette området.

Noen førskolelærere har bedt om å få et blankt spørreskjema, fordi de ønsket å bruke det som utgangspunkt for en diskusjon blant sine kolleger.

En førskolelærer utbrøt med et smil, i det hun leverte det ferdig utfylte spørreskjemaet: «*Dette var jo reneste eksamen!*» Jeg ser denne uttalelsen i sammenheng med kunnskapsspørsmålene.

Alt i alt har jeg opplevd førskolelærerne som en positiv gruppe i forhold til datainnsamlingen.

10. Hypoteser

Den kvantitative datainnsamlingen er ferdig, men datamaterialet er ikke analysert ennå. Hva venter jeg å finne? Jeg vil i det følgende kort ta for meg noen hypoteser angående spørreskjemadelen av prosjektet.

Spørreskjemaet til øvingslærerne kan deles i følgende hovedområder: Bakgrunnsvariable (kjønn, høgscole, avgangår, kjennetegn ved barnehagen de arbeider i), om respondenten har vært vitne til brudd på taushetsplikten, kjennetegn ved kulturen i den aktuelle barnehagen, spørsmål tilknyttet rollen som øvingslærer, om foreldre våger ta opp forhold de opplever som kritikkverdige med personalet, spørsmål angående mengde og kvalitet på undervisning om taushetsplikt under utdanningen og til sist fem ulike situasjoner der man skal ta stilling til hva som er riktig handlemåte.

Spørreskjemaet til studentene er en modifisert utgave av skjemaet til førskolelærerne.

Dersom førskolelærerne ikke er totalt annerledes enn yrkesutøvere innenfor helse- og sosialsektoren, kan vi forvente at forholdene med hensyn til taushetsplikt langt fra er slik som de burde i barnehagen. Jeg vil videre tro at studentene jamt over vil rapportere oftere om brudd på taushetsplikt enn førskolelærerne, fordi de i mindre grad føler seg ansvarlige for det som foregår.

Jeg vil også forvente at respondentene jevnt over har hatt forholdsvis lite undervisning om taushetsplikt. Denne antagelsen bygger jeg på kunnskaper om lærerutdanningen. Jeg vil også forvente at jo mer undervisning om taushetsplikt respondentene har hatt under utdanningen, jo flere brudd vil de rapportere om. Man må vite hva som er ulovlig for å kunne oppfatte når loven brytes.

Når det gjelder casene vil jeg tro at mange respondenter er usikre. En strategi vil jo da være å velge det mest «restriktive» alternativet, sånn for sikkerhets skyld. Jeg vil likevel tro at jeg gjennom de åpne svarene får avdekket en betydelig usikkerhet.

Alt i alt vil jeg anta at det bildet som avtegner seg i materialet er mer tilfredsstillende enn forholdene i virkeligheten.

Avslutningsvis vil jeg kort nevne muligheten av å utvide prosjektet til også å få fram brukernes opplevelser. Jeg tenker da først og fremst på foreldre. En utvidelse til allmennlærere og en profesjon innenfor helse- og sosialsektoren, for eksempel leger, ville også vært spennende. En komparativ studie vil kunne gi ny innsikt.

Referanser

Arneberg, Per og Ragnhild Midtbø (red.) (1996): *Mellom makt og avmakt. Etikk for pedagoger*. Bedre skole/Norsk Lærerlag. Oslo.

Aubert, Vilhelm (1976): *Rettens sosiale funksjon*. Universitetsforlaget. Oslo- Bergen - Tromsø.

Aubert, Vilhelm (1982): *Retts sosiologi*. Universitetsforlaget. Oslo - Bergen - Stavanger - Trondheim.

Basse, Martin og Oluf Jørgensen (1988): *Fortrolighet i forvaltningen. Om tavshedsplikt, registerværn og ytringsfrihet*. Munksgaard. København.

Befring, Anne Kjersti og Bente Ohnstad (2000): *Lov om helsepersonell. Kommentaarutgave*. Fagbokforlaget. Bergen.

Bengtsson, Hans og Krister Svensson (1998): *Ansvar och sekretess i förskola och skola*. Fjärde upplagan. Liber AB. Borås.

Bergem, Trygve (1994): *Tjener - aldri herre. Om lærerutdanning og yrkesetiske holdninger*. Norsk Lærerakademi. Bergen.

Bergem, Trygve (1998): *Læreren i etikkens motlys*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Bing, Jon (1991): *Personvern i faresonen*. Cappelen. Oslo.

Blekeli, Ragnar Dag og Knut S. Selmer (red.) (1977): *Data og personvern*. Universitetsforlaget. Oslo - Bergen - Tromsø.

Bugge, Liv Susanne (1997): *Heimkunnskap - mer enn boller og bolig. En samfunnsvitenskapelig tilnærming til feltene familie, omsorg og helse*. Tano Aschehoug. Oslo.

Bugge, Liv Susanne (1999): «Profesjonenes makt i et brukerperspektiv.» I Knut Imerslund (red.): *Krysspeilinger - 13 foredrag fra Forskningsdagen 1998*. Rapport nr. 2 - 1999. Høgskolen i Hedmark. Elverum.

Bunkholdt, Vigdis m.fl. (1996): *Kunnskap og omsorg. Sosialisering og skikkethet i profesjonsutdanningene*. Tano.

Bygrave, Lee A. (1997): *Personvern i praksis. Justisdepartementets behandling av klager på Datatilsynets enkeltvedtak 1980-1996*. Cappelen Akademisk Forlag. Oslo.

Caspari, Synnøve (1993): *Helsepersonellens taushetsplikt. En moralfilosofisk vurdering*. Hovedoppgave ved Filosofisk institutt, Universitetet i Oslo.

Christoffersen, Svein Aage og Torstein Selvik (1995): *Engasjement og livsyttring. Etikk for lærere i barnehage og grunnskole*. Tano.

Colnerud, Gunnel (1995): *Etik og praktik i läraryrket. En empirisk studie av lärarens yrkesetiska konflikter i grundskolan*. HLS Förlag. Stockholm.

Dahl, Øyvind m.fl. (1988): *Etikk*. 4. opplag. Universitetsforlaget.

Dale, Erling, Lars (1997): «Undervisningens etikk.» I Erling Lars Dale (red.): *Etikk for pedagogisk profesjonalitet*. Cappelen Akademisk Forlag as. Oslo.

Engelstad, Fredrik, Carl Erik Grennes, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes (1998): *Samfunn og vitenskap. Samfunnsfagenes fremvekst, oppgaver og arbeidsmåter*. 2. utgave. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Frihagen, Arvid (1979): *Taushetsplikt etter forvaltningsloven*. Forlaget A. Frihagen A/S. Oslo.

Halvorsen, Knut (1997): *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 3. utgave, 5. opplag. Bedriftsøkonomens Forlag. Oslo.

Hareide, Berger J. (1998): *En dyd av nødvendighet? Innføring i yrkesetikk for lærere*. 2. opplag. Forlaget Norsk Studieguiden. Tønsberg.

Hellevik, Ottar (1995): *Sosiologisk metode*. 2. reviderte utgave. Universitetsforlaget. Oslo.

Henriksen, Jan-Olav og Arne Johan Vetlesen (1998): *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. 1. utgave, 2. opplag. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Holme, Idar Magne og Bernt Krohn Solvang (1998): *Metodevalg og metodebruk*. 2. opplag. Tano Aschehoug.

Hornum, Ib og Hanne Reintoft (red.) (1980): *Det offentlige privatliv. Hvem må vite hvad vi ved om hinanden? Om tavshedsplikt og opplysningsligt belyst af læger, socialfolk og jurister*. Hans Reitzels Forlag A/S. København.

Kjønstad, Asbjørn (1992): *Taushetsplikt. Kommunikasjon og samarbeid mellom helseetaten, skoleetaten, sosialetaten og barnevernstjenesten*. Kapere Forlag.

Kjønstad, Asbjørn og Aslak Syse (red.) (1999): *Velferdsrett II. De sosiale tjenestene*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Liljeqvist, Margareta (1986): *Sekretess och integritet*. Skriftserien: Människan, omvärlden och psykisk utvecklingsstörning. Omsorgsförlaget. Vagnhärad.

Lingås, Lars Gunnar (1994a): *Etikk og verdivalg i helse- og sosialfag*. 2. reviderte utgave. Universitetsforlaget. Oslo.

Lingås, Lars Gunnar (1994b): *Til beste for barnet? Yrkesetikk i arbeid med barn og unge*. Kommuneforlaget. Oslo.

Lingås, Lars Gunnar (1996): *Over andres dørstokk. Yrkesetikk i arbeid hjemme hos klienter og pasienter*. Kommuneforlaget. Oslo.

Lov av 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (Forvaltningsloven). Grøndahl Dreyer Lovdata. Utgitt 1996.

Lov om barnehager. Rundskriv Q-0902 B. Lov av 5. mai 1995 nr. 19 om barnehager. Barne- og familiedepartementet.

Lundh, Hedda (1996): *Netværk og tavshedspligt. En interviewundersøgelse af tavshedspligten som den oppleves af pårørende til sindslidende*. Landsforeningen PÅRØRENDE TIL SINDSLIDENDE. København.

Lærerforbundet (1998): *Landsmøtet november 1998. Vedtak i sak 012/98 Yrkesetikk*.

Løkken, Gunvor og Frode Søbstad (1997): *Observasjon og intervju i barnehagen*. TANO.

Molven, Olav (1995): *Helse og jus. En innføringsbok for helsepersonell*. 2. utgave. Ad Notam Forlag. Oslo.

Nesbø, Marianne m.fl. (1982): *Taushetsplikt! Hvordan praktiseres taushetsplikten blant sykepleiere?* Rapport utarbeidet av Gruppe 4 kull 1.80. Stavanger Røde Kors Sykepleierhøgskole.

Normann, T. (1995): *Er taushet gull? Rapport fra et arbeid om taushetsplikt*. Sosial- og helsedepartementet.

Norström, Carl (1999): *Sekretess i skola och förskola*. Förlagshuset Gothia. Stockholm.

Nortvedt, Per (1996): «Kjenslevar klokskap.» I Vigdis Bunkholdt m.fl.: *Kunnskap og omsorg. Sosialisering og skikkethet i profesjonsutdanningene*. TANO. Oslo.

NOU 1997:19: *Et bedre personvern – forslag til lov om behandling av personopplysninger*. Statens forvaltningstjeneste. Oslo.

Ohnstad, Bente (1997): *Taushetsplikt, personvern og informasjonssikkerhet i helse- og sosialesektoren*. 2. utgave. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Olsen, Leif Oscar (1993): «Juridiske rammer for tverretatlig samarbeid.» I Pål Repstad (red.): *Dugnadsånd og forsvarsverker. Tverretatlig samarbeid i teori og praksis*. Tano. Oslo.

Olsen, Leif Oscar (1996): *Juss i barnehagen*. 2. utgave. Høyskoleforlaget AS. Kristiansand.

Oma, Arild (1998): *Teieplikt og samarbeid innanfor velferdstenestene*. Kommuneforlaget. Oslo.

Ramsland, Lars Martin (1994): *Taushetsplikt og informasjonsflyt i skolen*. NKS Fjernundervisning. Oslo.

Rasmussen, K. (1997): «Trusler mot taushetsplikten.» *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 29/1997, 117:4265-6.

Rasmussen, Ørnulf (1997): *Kommunikasjonsrett og taushetsplikt i helsevesenet*. A.S. Borgund. Ålesund.

Rugset, Stig A. (1996): *Taushetsplikt av hensyn til brukerne? Om taushetsplikt, organisering og faglig samarbeid i de fylkeskommunale barne- og ungdomstjenestene i Aust-Agder og Hedmark*. ØF-Rapport nr. 30/1996. Østlandsforskning. Lillehammer.

Rørvik, Harald (1995): *Yrkesetikk for pedagogisk arbeid*. 2. opplag. Tapir Forlag. Trondheim.

Skau, Greta Marie (1992): *Mellom makt og hjelp. En samfunnsvitenskapelig tilnærming til forholdet mellom klient og hjelper*. TANO. Oslo.

Smith, Herman W. (1991): *Strategies of Social Research*. 3rd Edition. Holt, Rinehart and Winston, Inc. Orlando.

Sosial- og helsedepartementet (1994/95): *Oppsummering av Sosial- og helsedepartementets arbeid med taushetsplikten. Oppsummering fra 5 seminarer, 1 spørreundersøkelse og utdrag fra NIBRs evaluering av Tilgjengelighetsprosjektene med relevans for taushetspliktproblematikken*. Sosial- og helsedepartementet.

Syse, A. (1997): «Formålet med det lovmessige grunnlaget for taushetsplikten.» *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 29/1997, 117:4262-4.

Tabak, Nili og Rachel Reches (1996): «The Attitudes of Nurses and Third and Fourth Year Nursing Students Who Deal with Ethical Issues.» *Nursing ethics: An international journal for health care*, nr 1 1996, s. 27-37.

Tamber, Anne Lise (1993): «Taushetsplikt og opplysningsplikt: Forteller vi bare det vi må?» *Fysioterapeuten* nr. 15, desember 1993.

Tefft, Stanton K. (ed.) (1980): *Secrecy. A Cross-Cultural Perspective*. Human Sciences Press. New York - London.

Terjesen, Solbjørg (1997): *Taushetsplikten - teori og praksis. En studie av taushetspliktens vilkår i sykepleierutdanningen*. Hovedfagsoppgave i helsefag hovedfag våren 1997. Spesialfag: Pedagogikk og fagdidaktikk. Det medisinske fakultet og Det psykologiske fakultet. Senter for etter- og videreutdanning. Universitetet i Bergen.

Unander, Kristin (1996): *Dokumentasjon og taushetsplikt*. HiO-notat 1996 nr. 17. Høgskolen i Oslo.

Warming, Ole og Lilian Zøllner (1990): *Etikk i skolen*. Ledelse i skolen. PEDLEX Norsk Skoleinformasjon. Oslo.

Wikse, Kari Anne (1995): *Taushetsplikten - hva og hvordan. Har sykepleiere nok faglig kunnskap til å ivareta tillit og respekt mellom pasient og sykepleier når edb-baserte pasientjournaler innføres?* Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo. Det medisinske fakultet. Institutt for sykepleievitenskap, Publikasjonsserie 6/1995. Oslo.

Aarseth, Hans Petter (2000): "Helseregistre – alltid et gode?" *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 2000; 120:756